

JURGIS AMBROZIJUS PABRĖŽA

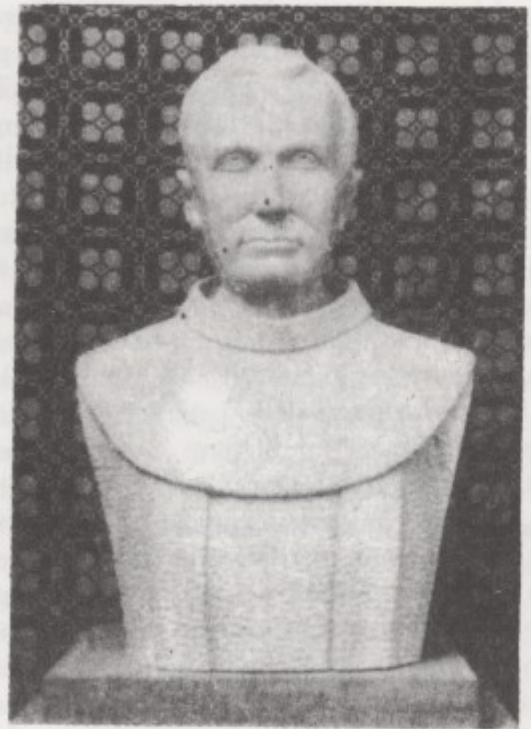
KUNIGAS, PRANCIŠKONAS, MOKSLININKAS

Jo gimimo 220-ąsias metines prisimenant

BROLIS JERONIMAS, OFS

Prieš 220 metų — 1771 m. sausio 15 d. — Lenkimų parapijos (Kretingos apskrityje) ūkininkų Jono Pabrėžos ir Rožės Baužinskaitės šeimoje pasaulį išvydo dar vienas sūnus, gavęs Jurgio vardą. Kas tuomet galėjo įtarti, jog šitas Jurgelis bus Kretingos pranciškonas vienuolis, kunigas, garsusis XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Lietuvos mokslininkas, Žemaitijos floros tyrinėtojas, poetas, rašytojas, pirmųjų lietuviškų botanikos, geografijos, kai kurių medicinos vadovėlių autorius — Tėvas Ambrozijus?!

Tėvai, norėdami išmokslinti sūnų, 1785-92 metais leidžia pranciškonų gimnazijon. Ją Jurgis baigia aukso medaliu. Nieko nelaukdamas važiuoja į Vilnių, ir čia, universitete, klauso garsių profesorių J. F. Volfgango, F. Špicnagelio ir kitų paskaitas, studijuoja gamtos mokslus, mediciną, fiziką, istoriją, teologiją, Šv. Raštą, išmoksta aštuonias kalbas. Universiteto nebaigia: jaunatviškas patriotizmas nuveda į Tado Kosciuškos sukilėlių būrius. Vėliau grįžta į Žemaitiją ir 1796 m. baigia Varnių dvasinę seminariją. Kurį laiką vikarauja, paskui ir klebonauja tai vienoje, tai kitoje parapijoje. 1816 m. gruodžio 7 d. įstoja į Kretingos pranciškonų vienuolyną, po metų

Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos (1771 - 1849) biustas, remiantis žmonių pasakojimais, sukurtas Petro Kalendos 1970 m.

iškilmingai daro amžinuosius Trečiojo pranciškonų (tretininkų) ordino įžadus. 1821-27 metais eina Kretingos vienuolyno pamokslininko pareigas, gimnazijoje dėsto lotynų kalbą, gamtos mokslus, vėliau skiriamas jos kapelionu.

Sakėme, Pabrėža — mokslininkas. Kuo jis nusipelnė mokslui? Pirmiausia, jis paliko 1000 puslapių rankraštinį darbą „*Taislius Auguminis*“ („Augalų sistema“) lietuvių-žemaičių kalba. Jame, be vadovėlinės botanikos dalies, randame išsamų Žemaitijos floros aprašymą. Nemažiau svarbus Pabrėžos darbas yra jo *lietuviškas geografijos vadovėlis*. Jame jis sukuria lietuviškus geografinius terminus. Taigi, *taip pat pirmasis*. Be to, neįmanoma neįvertinti Pabrėžos-gydytojo ir Pabrėžos-farmakologo veiklos.

Pažymėtinas Tėvo Ambrozijaus folklorinis darbas. Jis čia ypač artimai bendradarbiavo su Simonu Daukantu. Pastarojo lietuvių liaudies dainų rinkinyje yra ir Pabrėžos užrašytos dvi liaudies dainos. Tėvo Ambrozijaus plunksnai priklauso *trys eilėraščiai*, kurių du dažnai sutinkami XIX a. mokykliniuose vadovėliuose. Jie laikomi to meto *literatūros pavyzdžiais*. Tai — „*Esu sau žmogelis*“ ir „*Apie pypkininką*“.

Nors Lietuvą slėgė sunkūs prievartinės ateizacijos laikai, 1971 metais Kretingoje buvo gražiai paminėtos 200-osios Pabrėžos gimimo metinės. Tai buvo kur kas akademiškesnis renginys, negu 220-ųjų metinių minėjimas šių metų sausio 12 dieną, tryliktosios nakties žudynių išvakarėse. Tuomet minėjimą rengė Lietuvos Mokslų Akademijos Botanikos institutas, Lietuvos botanikų draugija. Šiemetinį — tik atsigauką, atsikurią Kretingos pranciškonai. Tuomet buvo išleistos mokslinių pranešimų tezės, išsamiai nušvietusios Pabrėžos botaninę (Jankevičiaus, Leka-
vičiaus, Dagio, Lazdauskaitės, Jankevičienės, Minkevičiaus pranešimai), medicininę (Kanopkos pranešimas), geografinę (Tarvydo pranešimas), literatūrinę, folklorinę ir kitokią (Jonikaitės, Skrodenio, Jurgučio, Kišiūnienės pranešimai) veiklą. Šiemetinis buvo kuklesnis, bet taip pat labai nuoširdus, gal labiau religinis negu kultūrinis, norėjęs iškelti visą asmenybę — Pabrėžą kunigą, vienuolį ir mokslininką, liaudies laikomą šventu, o ir Bažnyčios skelbtiną palaimintuoju. Taigi šiemetinis kuo tobuliau papildė aną, kuris dar negalėjo, „neišdrįso“ kalbėti apie kunigą mokslininką, juolab vienuolį mokslininką. Toks gyvenimas...

Lietuvos botanikai Tėvą Pabrėžą vadina botanikos tėvu, gegografai — geografijos tėvu, farmakologai, poetai, rašytojai, folklorininkai ir net muzikai laiko jį taip pat savu. Neperdėsime Tėvą Ambrozijų vadindami *gamtos evangelistu*, dar nekanonizuotu lietuviu šventuoju, kurio šventumas ir sielos didybė neblėsta mūsų ordine jau 140 metų po jo mirties. Nuolat išmeldžiamos prie jo kapo malonės, pagijimai, atsivertimai vis populiariau Tėvą Ambrozijų.

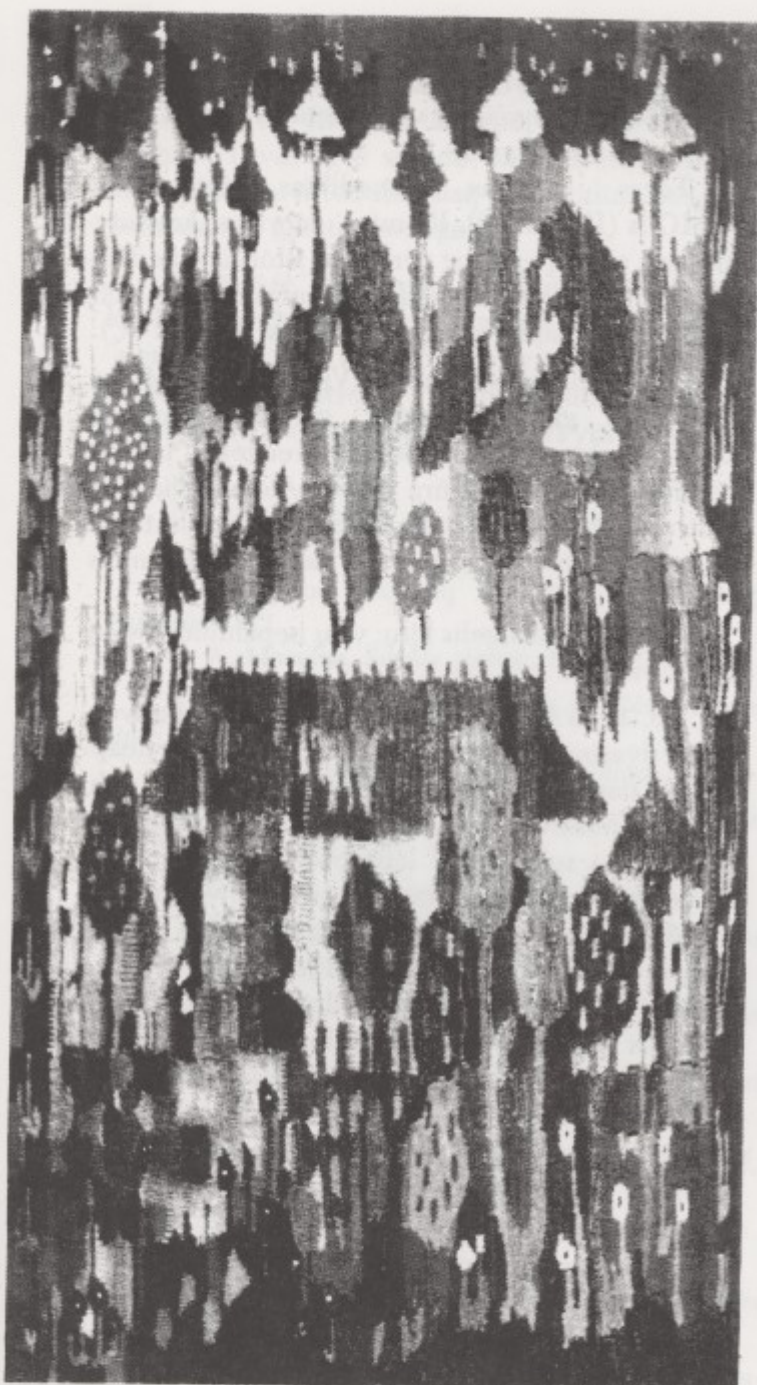
*

Ar neprieštarauja Tėvo Pabrėžos mokslinė, sakytumėi, pasaulietinė veikla jo vienuoliniam, kunigiškam gyvenimo būdui? Ne! Gaila, kad to nenorėjo suprasti, bijojo suprasti tie visi ateistinių, pseudomokslinių straipsnių autoriai — ypač jubiliejiniiais 1971-aisias. Mokslinė veikla buvo šios kilnios asmenybės neatskiriama dalis. Mokslinė veikla jis nenusižengė šimtametėms pranciškonų ordino tradicijoms, priešingai, jis liko joms ištikimas. Tarp Asyžiaus Šventojo šeimos narių daug yra šventųjų mokslininkų, menininkų, švietėjų. Tėvo Ambrozijaus gyvenimas — gyva pranciškonų ordino regula. Jam būdingas nusižeminimas ir atgaila, neturtas ir neskaičiuojanti savo darbų meilė artimui. Šitaip jis ėjo su Kristumi, stengėsi nuolat būti kuo arčiau Jo,

kuo arčiau kiekvieno mažiausiojo. Paskendęs *gamtos evangelijos* puslapiuose, Tėvas Ambrozijus gyveno pačiais krikščioniškiausiais idealais.

Nusižeminimas! Oooo... Atsidūsta nūdienos žmogus: nusižeminti — save pažeminti, — mąsto jis. O Pabrėža, kaip jis suprato šį nusižeminimą? Puikiai išsimokslinęs jis grįžta į provincialią Žemaitiją, pas prasčiokėlius. Mokėsi ne tam, kad džiaugtųsi pasiekimais, bet kad galėtų kuo tobuliau pagelbėti pagalbos reikalingiems. Kunigas Petras Ruškys rašo, jog *Pabrėža kalbėjęs*, kad „*nepritinka kunigui jokia prabanga balduose, rūbuose ir induose, valgiuose ir taip toliau. Taip pat yra smerktinas ir šykštumas, apsileidimas ir tingumas, lošimas kortomis bei prekyba, apsistojimas smuklėse bei pokyliaivimas...*“ Nusižeminimas jam „neleido“ palikti nė vieno savojo portreto, nusižeminimas jį atvedė į vienuolyną, į III pranciškonų ordiną, nors visą laiką laikėsi griežtesnės ordino regulos. Atsilygindamas už savo asmeninius Dievo ir žmonių įžeidimus, jis dalindavo elgetoms išmalda, išklūpodavo valandų valandas celėje ant šaltų akmeninių grindų. Šitaip jis, šv. Pauliaus mintimi, dalyvavo Kristaus kentėjimuose, šitaip gyvendamas jis įnešė ir savo dalį į Dievo Sūnaus pasaulį ir žmones atperkančią, su Dievu ir visais žmonėmis sutaukinančią misiją. Tas pats troškimas dalyvauti aname Kristaus atpirkimo darbe vertė Tėvą Ambrozijų gydyti žemaitėlius. Biografai teigia, kad Pabrėža niekada neatstumdavo sergančio neturtėlio, gydydavo jį žolelėmis, kurias surinkdavo drauge su savo mokiniais, klaidžiodamas po apylinkės miškus ir pievas.

Žinia, Pabrėža klausė profesoriaus Ferdinando Špicnagelio botanikos paskaitų, tačiau taikomios botanikos žinių, t.y. augalų panaudojimą medicinai, gavo susipažinęs su Stanislovo-Bonifaco Jundzilo (1761-1841) knyga, išleista Vilniuje 1791 m. Vėliau, norėdamas pagilinti medicinos žinias, Pabrėža studijuoja Štiorko „Sistematinę praktiškąją mediciną“, Sirenijaus „Žolyną“, Kliuko „Augalų žodyną“, Jundzilo „Lietuvos augalų aprašymą pagal Linėjaus sistemą“, Strumilos „Šiaurės sodus“ ir kt. Vilniaus universiteto prof. Volfgango padedamas, įsigyja Linėjaus, Šprengelio, Bliufo, Fingerhuto veikalus. Sunkiai įgytas žinias pranciškonų mokslininkas nuoširdžiai ir mielai atiduodavo pirmam pasitaikiusiam baudžiauninkui. Žavi ištikimybė amžinam artimo meilės priesakui! Tiesa, Tėvo Ambrozijaus meilė gydė ne tik kūnus, bet ir sielas. Nuopelningas jo

ANASTAZIJA TAMOŠAITIENĖ. ŽEMAITIJOS
SENKAPIAI. 1955. Kilimas (vilna ant medvilnės),
27 x 21.

pedagoginis darbas, o ir vienuolyno pamokslininko — Tėvo Ambrozijaus — paklausti suplūsdavo tikintieji bemaž iš visos Žemaitijos.

Gamtos sąvoką pranciškoniškoji teologija ypačingai pabrėžia, nes šv. Pranciškus pirmasis Bažnyčios istorijoje atskleidė gamtos grožio esmę,

ją tapatindamas su didžiule gaidų knyga, kurią atvertus suskamba Kūrėją šlovinanti malda. Šventojo įsitikinimu, Dievas mus prašnekina per gamtą, per ją jis mums apsireiškia. Šventasis teigė, jog gamtos paslaptis labiausiai atskleidžia *religinis, ir tik religinis*, o ne mokslinis pažinimas. Pranciškus užjautė nelaimingą ir kenčiančią gamtą, žiemą maitino žvirblius ir bites, išpirkdavo pjaunamus ėriukus, drausdavo pjauti žolę ir skinti gėles bei gesinti ugnį. Savo broliais ir seserimis vadindavo saulę ir mėnulį, vyturį ir žiogą, sakė pamokslus žuvims ir paukščiams, kalbėdavosi su medžiais — jautėsi Dievo šeimos (gyvos ir negyvos gamtos) vaiku, broliu. Gal keistas, net nesuvokiamas gali atrodyti toks Šventojo elgesys šiandienos susvetimėjusiam, moderniosios civilizacijos išsuptam, XX a. pabaigos žmogui? Gamta — gyvoji ir negyvoji — Dievo Kūrėjo pėdsakai. Jų ieškodamas, juos atrasdamas, juos išgyvendamas, jais rūpindamasis, žmogus kuria vidinę pusiausvyrą, ramybę, tarpusavį susitaikinimą. O tokia kūryba — ano būsimio, galutinio mūsų išaukstinimo, pasaulio, mūsų ir visatos perkeitimo pradžia, dalis; to perkeitimo, kurį vadiname amžinuoju gyvenimu, nesunykstančiu išliekamumu. Taigi, gamtos ir sielos ekologijos sąveika, vienumas — žmogaus likimo sąlyga.

Su gamta „gyveno“ ir Tėvas Ambrozijus. Mylėjo ją, ne vien gėrėjosi, naudojosi, bet ir aprašė ją, išleido pirmąjį, jau minėjau, lietuvišką 166 puslapių geografijos vadovėlį. Beje, vadovėlis parašytas apie 1825 metus šiaurės žemaičių (kretingiškių) tarpe.

Meilė Lietuvos gamtai, jos žmonėms, jos praeičiai — jos šaknims — lydėjo Tėvą Ambrozijų visur ir visada. Švaros ir atgaivos kultūra, jungianti pagoniškąją žemaičių religiją su pranciškoniška gamtos interpretacija, išpūdingai atsispindi Pabrėžos botanikos veikaluose, kur autorius kai kuriems augalams suteikia senosios lietuvių mitologijos dievų vardus. Pvz., bėrutį „pakrikštija“ Algio — aukščiausiųjų dievų pasiuntinio vardu, guveinį pavadina Aspelenės — kampo deivės — vardu, Austėjos — bičių deivės — vardą suteikia kalninei ir t.t. (iš viso net 43 nauji lietuviški augalų pavadinimai).

Kas žino, kiek tiesiogiai, kiek netiesiogiai prieš 140 metų miręs mūsų tautietis, eidamas gamtos Šventojo keliu, taip pat prisidėjo prie šiandien labai svarbios, vadinamosios ekologijos teologijos kūrimo.

*

Tėvo Ambrozijaus dvasinė ir mokslinė veikla yra neatskiriama, jau minėjau, nuo pranciškonų kultūrinės veiklos tiek Žemaitijoje, tiek visoje Lietuvoje, tiek Europoje. Savo gilaus turinio veikla jis gražiai papildė Lietuvos pranciškonų kultūros pradininko, pranciškono vyskupo Henriko Liuksemburgiečio pradėtą veiklą. Pastarasis, būdamas Kuršo vyskupu (1251-1263), ne tik prisidėjo prie Klaipėdos miesto įkūrimo, pastatydamas pirmąsias šv. Mikalojaus ir šv. Jono bažnyčias, bet ir aktyviai dirbo pastoracinį darbą tarp lietuvių ir žemaičių, mat prie Kuršo vyskupijos 1237 metais buvo prijungta beveik visa etnografinė Lietuva. Su šiaurės vakarų žemaičiais pranciškonai jau tada turėjo tiesioginius ryšius, nes Kretingos, Palangos ir kitų apylinkių gyventojai priklausė Klaipėdos šv. Mikalojaus parapijai. Vėliau suklestėję Kretingos (1602), Tytuvėnų (1613), Telšių (1624), Dotnuvos (1701), Klaipėdos (1784) vienuolynai atvertė naują pranciškonų kultūrinės veiklos puslapį, kuriame perskaitome daug naujų vardų, randame žinių apie gausius mokslo ir šviesos vaisius. Nevalia jų kai kurių nepaminėti. Jie ir Tėvas Ambrozijus — to paties medžio vaisiai, vienas kitą brandinę.

Tėvas Juvenalis Charkevičius, OFMObs (1720-1788), Bažnyčios veikėjas, pamokslininkas, hagiografas, Lietuvos pranciškonų provinciolas (1766-1769, 1778-1781), ordino mokyklų reformatorius, liaudies misijų Lietuvoje organizatorius, pirmojo tretininkų vadovėlio (beje, lenkų kalba) su šventųjų gyvenimų aprašymais autorius.

Tėvas Kazimieras Kaminskis, OFMConv (1751-1828), architektas, filosofas ir matematikas, Kražių kolegijos dėstytojas, parengęs logikos, aritmetikos, algebros, geometrijos ir trigonometrijos, architektūros pradmenų ir pastatų konstrukcijų vadovėlius, rekonstravęs ordino bažnyčias ir vienuolynus Vilniuje (1778-1779), Gelvonuose (1787), Žaiginyje, Norviliškėse, Udzeloje ir Pinske (dab. Baltarusijoje).

Tėvas Gabrielis Beržanskis, OFMObs (1835-1888), tikybinės raštijos darbuotojas, parengęs ir spausdinęs pakartotinai leistą knygelę "Apgynimas dvasiškas".

Tėvas Antanas Burnickas, OFMObs (1715-?), Bažnyčios veikėjas, Lietuvos pranciškonų provincijos sekretorius (1749-1760, 1766-1769) ir definitorius (1751, 1766-1769), gyvenęs šv. Žemėje, palikęs Jeruzalės Kristaus Karsto bažnyčios aprašymą (lenkų kalba). Jo iniciatyva ir nurodymais, 1771 metais prie

Tytuvėnų bažnyčios įrengta "Mažoji Kalvarija".

Tėvas Andrius Mykolas Druktenis, OFMObs (1796-1866), Bažnyčios ir visuomenės veikėjas, 1831 metų sukilimo dalyvis.

Tėvas prelatas Benediktas Smigelskis, OFMObs (1784-1879), literatas, istorikas, kraštotyrininkas, sukaupęs daug vertingos istorinės medžiagos, papildęs vysk. Motiejaus Valančiaus "Žemaičių vyskupystę" (papildymas spausdintas 1911-12 m.).

Tėvas Vincentas Valmikas (Vilmikas), OFMObs (1778-1836), giesmių kūrėjas, garsiojo giesmyno "Kantičkos žemaitiškos" (1820) parengėjas, už bylinėjimąsi su caro cenzūra dėl K. Aleknavičiaus ir A. Strazdo kūrybos išleidimo 1827 m. pašalintas iš Vilniaus katedros vicekantoriaus pareigų ir ištremtas iš Vilniaus.

Ir daugelis daugelis kitų: visų nepaminėsi, visų čia neišvardysi.

Ne, Tėvo Ambrozijaus moslinė veikla nenuvertina jo dvasinės veiklos. Jos abi nesikerta, tik neapsakomai darniai brandina darbštų mokslininką, uolų vienuolį, nenuvargstantį prasčiokėlių mylėtoją, jų gydytoją — subrandina harmoningą krikščionišką asmenybę. Jos įtaką jaučia ir tie, kurie šiandien meldžiasi prie Lietuvos tretininkų tėvo kapo Kretingoje, ir tie, kurie kasdien mintą jo mokslo ir meno vaisiais. Ją jautė ir tie, kurie buvo pradėję Tėvo Pabrėžos palaimintuoju paskelbimo bylą, kurios neužbaigė ir kurią atnaujinti turėtų jau ši lietuvių pranciškonų karta.

Kas įvertins šią tvirtą asmenybę, jos vaisingus 50 metų darbus Kretingos vienuolyne? Nerandu kito, nežinau kito atsakymo, tik vieną — Dievas ir mūsų gilus ir dinamiškas tikėjimas! Pasaulio gi išmintis žino dėsni: pirmiau reikia būti, paskui veikti. Tėvas Ambrozijus buvo — buvo tikru krikščioniu, kunigu, vienuoliu pranciškonu, buvo tretininku, tarp kurių istorija žino daug garsių mokslo vyrų, politikų, rašytojų, muzikų, keliautojų, paprastų ir kilmingų, net 130 karalių. Garbingas šv. Pranciškaus III ordinas, visame pasaulyje subrandinęs per 120 šventųjų, gražiai prigijo ir Lietuvoje. Jo misiją pradėjo Lietuvos ir Lenkijos karalius Jogaila, ją tęsė šimtai, tūkstančiai lietuvių lengvesniais ir sunkiais laikais, tarp jų sukilėliai ir knygnešiai, Lietuvos garbingieji dvasininkai: prelatai J. Mačiulis-Maironis ir A. Jakštas-Dambrauskas, kan. J. Tumas-Vaižgantas.

Taigi, Tėvas Ambrozijus buvo ir savo buvimą įprasmino įvairiapuse veikla. III pranciškonų ordi-

nas dėl savo ypatingos struktūros ir specifikos buvo tinkamiausia Tėvo Ambrozijaus gyvenimo ir jo įprasminimo dirva. Jis buvo ta terpė, kurioje mūsų garbingasis Tėvas save surado, save išreiškė, sakytumei, giliausiai ir tobuliausiai, pagal galimybes, nusielpnydamas gamtos evangelisto vardą.

Skaityti ir "permanyti" prašėsi pirmoji lietuviška (Martyno Mažvydo katekizmas) knyga, skaityti ir "permanyti" vis iš naujo prašosi ir *gamtos evangelija*. Ir pirmoji, ir antroji — tebus ta *kasdienė duona*, kurios duoti vis prašome Tėvą, "kurs yra dangus"...

Naudota literatūra

1. Lietuvos botanikų draugijos tezės, *Jurgis Pabrėža*. 1971.
2. A. Maceina, *Saulės giesmė*. Brooklinas, 1954.
3. A. Maceina, *Religijos filosofija*. Krikščionis gyvenime, 1976.
4. A. Merkelis, *J. T. Vaižgantas*. Vilnius, 1989.
5. T. Damaz Daveau OFM, *Šv. Pranciškus Asyžietis*. Kennebunkport, ME, 1948.
6. K. Binkis, *Motiejus Valančius*. Kaunas, 1935.
7. T. Viktoras Gidžiūnas OFM, *Trečiasis šv. Pranciškaus ordinas*. Brooklinas, NY, 1971.
8. P. Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*. Kaunas, 1930.
9. M. Valančius, *Žemaičių vyskupystė, I-II tomai*. Vilnius, 1848.
10. T. Jeronimas Pečkaitis OFM, *Bitininkas*. Tilžė, 1921.
11. T. Ambrozijus Pabrėža, *Taislius Auguminis*. Schenandoah, Pa, 1900.
12. Lietuvos pranciškonų leidinys, *T. Ambrozijus Pabrėža*. Kretinga, 1990.
13. Lietuvos pranciškonų leidinys, *Kretingos pranciškonų vienuolynas*. 1990.

PRIERAŠAS

Tenka ir stebėtis, ir liūdėti, kad daugiau kaip per 150 metų apie žymųjį pranciškoną *Jurgį Ambrozijų Pabrėžą* dar nėra parašyta išsamaus veikalo. Viską, ką mes iki šiol turime, yra fragmentinio pobūdžio. Išsamiausia informacija apie šį Lietuvos botanikos, geografijos, medicinos mokslų pirmūną yra 1972 m. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos, Botanikos Instituto ir Botanikų Draugijos Vilniuje išleista 120 puslapių knygelė "Jurgis Pabrėža (1771-1849)". Tuo buvo paminėta jo 200 metų gimimo sukaktis. Laikai tada buvo "stagnatiški", neretai net mokslinė mintis suvaržyta, tačiau apie Pabrėžą atsiliepta palankiai bei pagarbiai. Trumpuose, bet tiksluose straipsneliuose jis pirmiausia apibūdinamas kaip mokslininkas ir poetas. Iškeliamas ir kaip pamokslininkas labiausiai dėl savo etnografinio bei tautosakinio įnašo. Jo raštai tiek moksliniai, tiek pamoksliniai apima kelis tūkstančius rankraštinųjų puslapių. Kokia tai gausi medžiaga tyrinėtojams, ypač disertacijų rašytojams!

Čia būtina priminti, jog į Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos teologinius-pamokslinius raštus buvo giliai įklimpęs kitas pranciškonas istorikas — Tėvas Viktoras Gidžiūnas. Jis rašė ir veikalą, kurio ištraukas jau skelbė moksliniai leidiniai. Deja, savo darbo neužbaigė. Mirė 1984 m. sausio 30 d. Brooklyne, palikdamas krūvą Vilniuje, Varšuvoje ir kitur surinktos medžiagos. Nežiūrint pranciškonų rūpinimosi, iki šiol nepasisekė rasti istoriko, kuris būtų Tėvo Viktoro darbą apie Pabrėžą užbaigęs. Tik šį pavasarį velionio asmeniu bei raštais susidomėjo istorikė dr. Irena Vaišvilaitė, gyvenanti Vilniuje, o šiuo metu dirbanti Romos archyvuose. Pranciškonai su džiaugsmu ją pakvietė sutvarkyti Tėvo Viktoro Gidžiūno raštus, ypač užbaigti jo veikalo apie Jurgį Ambrozijų Pabrėžą. Tą darbą ji pradės jau šią vasarą.

— L. A.